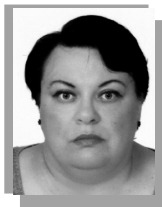

ПСИХОЛОГІЯ

*Трубавіна І. М.,
д. пед. н.,
професор кафедри
загальної педагогіки і педагогіки
вищої школи,
Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди*

ПРОГРАМА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДОРОСЛИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО В СІМ'І

Пояснювальна записка до програми корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї

Насильство в сім'ї, за визначенням ЮНЕСКО, є прихованим від очей суспільства і статистики, майже завжди найбільш стійке, від нього не є вільним будь-яке суспільство, будь-яка культура, у межах якої воно передається з покоління в покоління, перетворюючи вихованих у насильстві дітей у жорстоких дорослих. Відповідно до “Закону України про попередження насильства в сім'ї” введено примусову корекційну роботу з особами, які вчинили насильство в сім'ї. Ця робота повинна здійснюватися за навчальною програмою, що враховує причини насильства в сім'ї, особливості особистості того, хто вчиняє насильство. При її розробці враховувалися статистичні дані про осіб, які вчинили насильство в сім'ї, їх характеристика, фактори, які сприяють проявам насильства, міжнародний і вітчизняний досвід створення і реалізації таких корекційних програм. Також враховуємо теоретичні положення андрагогіки про навчання дорослих, соціальної педагогіки про соціальне виховання, створення соціальних умов для реалізації

прав людини і члена родини, теорію соціальної роботи про допомогу для самопомоги.

Враховуючи результати досліджень, визначаємо **корекційну роботу** з особами, які вчинили насильство в сім'ї, як комплекс соціальних послуг, які спрямовані на формування досвіду ненасильницької поведінки та гуманістичних цінностей, ґрунтується на відповідальності за свою поведінку та її наслідки для себе й інших членів сім'ї; усвідомленні того, що насильство – це порушення прав людини; необхідності формування нової моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності та дотриманні прав членів родини. Вона може здійснюватися як окремий, новий вид соціальної і соціально-педагогічної роботи, що передбачає надання в комплексі послуг соціального супроводу (за потребою), а також послуг соціальної реабілітації, соціальної профілактики.

Соціальні послуги в корекційній роботі є психологічними, соціально-педагогічними, інформаційними, консультативними, соціально-економічними та соціально-медичними.

Психокорекція працює на зміну ставлення особистості до насильства – як психіка кривдника реагує на нього, як воно відбивається в різних формах відображення – і змінює це ставлення до явища, але не дає нової моделі поведінки, нових якостей, властивостей, почуттів тощо.

Соціально-педагогічна корекція передбачає стимулювання прояву позитивних якостей особистості та непрояву негативних і показує та пропагує в суспільстві, сім'ях нові моделі поведінки: як будувати сімейні стосунки на засадах гендерної рівності, як поважати права членів родини і взагалі перший раз, нарешті, дізнатися про них, як налагодити стосунки в сім'ї, оволодіти життєвими вміннями.

Соціально-економічна корекція передбачає розбудову сімейної економіки на засадах гендерної рівності через оволодіння членами сім'ї економічними вміннями, усунення залежності та економічної нерівності, формування економічного мислення та виваженої поведінки, критичного мислення.

Правова корекція передбачає зупинення насильства під впливом наданих кривднику знань про відповідальність за насильство та усвідомлення відповідальності за його наслідки для інших членів сім'ї і для самого кривдника.

Соціально-медична корекція вимагає ознайомлення особи, яка вчинила насильство, з інформацією про наслідки насильства: розвиток

і здоров'я (фізичне, психічне, соціальне, психологічне) дитини; на здоров'я і самопочуття дорослого – жінки чи чоловіка; на життя сім'ї – для усвідомлення своєї поведінки, формування відповідальності за свої вчинки.

Таким чином, у залежності від причин насильства, виділяємо **обов'язкові та варіативні модулі програми**. До обов'язкових належать: правовий, психологічний, соціально-педагогічний. До варіативних – соціально-економічний, соціально-медичний. Проходження і перелік модулів для конкретної особи визначає соціальний працівник на основі всебічної діагностики і соціального інспектування сім'ї та вивчення особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

Мета, завдання, зміст програми

Метою корекційної програми є: формування досвіду ненасильницької поведінки та гуманістичних цінностей в особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

Завданнями програми є: формування відповідальності за свою поведінку та її наслідки для себе та інших членів сім'ї, усвідомлення того, що насильство – це порушення прав людини, яке карається відповідно до чинного законодавства, організація засвоєння нової моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності та дотриманні прав членів родини.

Методами діагностики є: генограма, екограма, біографічний метод, скульптура сім'ї, усні опитування, тестування, експертні оцінки, ранжування, спостереження тощо.

Принципи навчання дорослих у корекційних програмах поєднують: принципи освіти дорослих, дидактичні принципи, принципи соціальної роботи з сім'єю, принципи виховання, а також принципи гуманізму, цілісності педагогічного процесу, зв'язку з життям; гнучкості, рівності освіти, урахування вікових та індивідуальних особливостей, законності, демократизму, співпраці, опори на позитивне і життєвий досвід сім'ї; системності, контекстності навчання (врахування конкретних, життєво важливих цілей, діяльності в різних сферах життя членів сім'ї, часових, просторових, побутових і соціальних факторів); елективності навчання або дидактичного вибору в навчанні (цілей, змісту, форм, методів, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінки результатів); науковості та розвитку освітніх потреб (оцінка результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу і визначення того мінімуму, без якого неможливе досягнення поставленої мети, а процес навчання будується з метою формування нових освітніх потреб, конкретизація яких

здійснюється після досягнення певної мети); систематичності, трудності та доступності; формування позитивної мотивації до соціального навчання, активності, самостійності і координації (передбачає підведення слухачів до реалізації певних завдань освіти та спрямування на самоосвіту і самовиховання); біографічності (звернення у процесі навчання до біографічних подій слухачів для подальшого спільного переосмислення, аналізу й узагальнення).

Вимоги до знань, вмінь осіб, які вчинили насильство в сім'ї

Знати:

- поняття насильства в сім'ї, його види, причини, умови, фактори, форми вияву; шляхи подолання;
- юридичну відповідальність за насильство, його психологічні, правові, медичні, педагогічні, соціальні, політичні наслідки для себе і членів родини;
- поняття гендерної рівності в сім'ї, права та обов'язки членів подружжя, батьків і дітей та інших членів сім'ї; види прав членів родини: економічні, соціальні, культурні, громадянські; функції сім'ї;
- типи сімей, основи побудови демократичної сім'ї;
- типи ставлення до дітей, стилі та завдання, методи сімейного виховання, демократичний стиль виховання;
- поняття ревності, агресії, заздрощів, конфліктності, образи; шляхи їх подолання;
- сімейні ролі, цінності, розподіл влади;
- етапи розвитку сім'ї та завдання для сім'ї на кожному етапі;
- поняття життєвих умінь, конфлікту та стратегій поведінки в ньому, ознаки ненасильницької поведінки;
- поняття батьківства та його складових, усвідомленого і відповідального батьківства, способи його виявлення в сім'ї;
- поняття залежності та співзалежності в сім'ї; їх впливу на вияв насильницької поведінки і розвиток членів родини;
- гендерні стереотипи та шляхи їх подолання в сім'ї;
- сімейну економіку, рівність прав у економіці сім'ї.

Вміти володіти: життєвими уміннями та навичками, необхідними в сім'ї: комунікативними, критичного мислення; вміннями прийняття рішень і управління; батьківськими вміннями.

ЗМІСТ ОБОВ'ЯЗКОВИХ МОДУЛІВ

1. ПРАВОВИЙ:

1) Знати: поняття насильства, його види, форми прояву, права людини, права членів родини (батька, матері, чоловіка, дружини, дітей,

братів, сестер, бабусь, дідусів, інших родичів, патронатних вихователів), відповідальність і наслідки за їх порушення, поняття обов'язків членів родини в сім'ї, відповідальність і наслідки за їх невиконання чи недбале, неналежне виконання, поняття офіційного попередження та захисного припису, жорстокого поводження в сім'ї;

2) вміти: скеровувати свою поведінку, висловлювання у відповідності до норм законодавства.

2. ПСИХОЛОГІЧНИЙ:

1) знати: психологічний портрет особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, поняття психологічного насильства, форми його прояву, причини, фактори, мотиви; психологічні причини всіх видів насильства, шляхи їх подолання, установи й організації, які надають психологічні послуги в ситуації насильства в сім'ї; поняття залежності, адекватної самооцінки та шляхів її формування, агресії та її причин, шляхів подолання, невпевненості і комплексів, шляхів їх подолання, впливу емоційного стану на поведінку і шляхів, методів набуття врівноваженості свого стану, знання та розуміння понять "агресивність", "агресивна поведінка", "насильство"; психологічні чинники виникнення і формування власної агресивної насильницької поведінки та її прояву, зокрема в сім'ї; знання про мету та мотиви здійснення насильства в сім'ї; знання про наслідки скоєного та пережитого насильства для самої особи та оточуючих її людей; знання про шкоду, яку завдає собі й іншим людям особа, котра скоює насильство; знання прийомів управління власними емоціями, що зазвичай знаходять вихід через агресивну і насильницьку поведінку; знання прийомів змінювання власного ставлення до себе, до інших людей, до їх учинків і висловів, до подій, що відбуваються в сім'ї; знання прийомів управління власною агресивною та насильницькою поведінкою;

2) вміти: розпізнавати та гальмувати напади агресії, здійснювати аналіз своєї поведінки стосовно об'єкта насильства і корегувати її, врівноважувати свій емоційний стан, долати свої комплекси і невпевненість, позитивно реалізовуватися в житті, долати маніпуляції, застосовувати означені вище знання в процесі взаємодії і спілкування із членами сім'ї; аналізувати власні емоції та власне ставлення до себе й інших людей, до їх вчинків та поведінки, наслідки власної агресивної та насильницької поведінки; адекватно сприймати інших людей та аналізувати їхню поведінку, робити висновки про їхні дійсні наміри; застосовувати означені вище прийоми управління власними емоціями, сприйманням, ставленням, поведінкою.

3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ:

1) знати: соціальні та соціально-педагогічні причини насильницької поведінки, фактори, які сприяють її формуванню та прояву, гендерні стереотипи й ознаки вільної особистості, модель ідеальної сім'ї і модель семейного виховання, які побудовані на основах гендерної рівності, правах та обов'язках членів родини; поняття благополучної сім'ї, соціальних ролей у сім'ї, сімейних та особистих цінностей, усвідомленого батьківства, батьківських уміннях, статусу членів родини, життєвих умінь: комунікативних, прийняття рішень і майстерності управління, критичного мислення; поняття розподілу влади в сім'ї, етапів розвитку сім'ї, функцій сім'ї, знати служби та установи, які надають послуги в ситуації насильства в сім'ї;

2) вміти: будувати поведінку, стосунки, спілкування на основі ідеальної моделі сім'ї та сімейного виховання, усувати фактори, причини вияву насильницької поведінки, володіти життєвими вміннями: прийняття рішень і критичного мислення, майстерності управління, батьківськими вміннями.

ВАРІАТИВНІ МОДУЛІ

4. СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНИЙ:

1) знати: поняття залежності та співзалежності, їх наслідків для здоров'я, відповідального батьківства, ставлення до здоров'я, наслідків насильницької поведінки для здоров'я і розвитку дитини, для дорослого, особи того, хто вчиняє насильство, можливі медичні причини насильницької поведінки, медичні шляхи їх виявлення та подолання, фахівців, які допомагають подолати ці причини, негативну роль алкоголізму і наркоманії у проявах насильницької поведінки в сім'ї;

2) вміти: усвідомлювати медичні причини своєї насильницької поведінки і вчасно гальмувати її; адресно і вчасно звертатися до лікарів відповідного профілю.

5. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ:

1) знати: поняття економічного насильства, економічної залежності в сім'ї, шляхи набуття економічної незалежності, основи сімейної економіки, її правових основ, права споживача;

2) вміти: користуватися економічними вміннями для набуття економічної незалежності, будувати сімейний бізнес, планувати сімейний бюджет, узгоджувати потреби і можливості, створювати матеріальні умови для розвитку сім'ї.

Залежно від виявлених причин насильства, слід визначати конкретній особі зміст навчання в корекційній програмі: комусь потрібні

обов'язкові модулі, комусь – якийсь із варіативних чи всі вони, комусь більше потрібна психологічна робота, комусь – соціально-педагогічна. Тому зміст занять може бути різним – в залежності від часу, який потрібен людині для засвоєння необхідного саме їй. Може бути особливо широким психологічний блок чи соціально-педагогічний і, відповідно, різне планування змісту занять у рамках програми.

Критеріями ефективності здійснення корекційної програми є:

- зниження кількості випадків насильства в сім'ї;
- підвищення якості життя, під яким розуміють складну сукупність факторів, кожний із яких можна розглядати і з об'єктивного, і з суб'єктивного боку. Це такі фактори: фізичне здоров'я, емоційне здоров'я (наприклад, задоволеність, самоповага, щастя), матеріальний добробут, робота, творчість, стосунки з близькими людьми, безпека, безпосередня залученість до певної спільноти, – відбивають модель ненасильницької поведінки і потреби сім'ї, які відображені в її правах.

Обсяг програми: від 60 до 100 год., у залежності від кількості модулів, необхідних для засвоєння особою, яка вчинила насильство в сім'ї. Кожен модуль – 20 год.

Методичні рекомендації до реалізації програми

Форми та методи реалізації програми кожен фахівець, який її веде, обирає самостійно. Це можуть бути індивідуальні та групові заняття, тренінгові заняття, лекції, семінари, практичні заняття. Обов'язковим є поєднання словесних, практичних і наочних методів, аналіз сімейної ситуації, вправи на рефлексію, домашні вправи.

Методи навчання дорослих

Метод	Переваги	Обмеження	Типові варіанти застосування
1	2	3	4
Лекція	Швидкість: найбільш доцільний метод, коли метою є лише донести інформацію. Може особливо ефективно застосовуватись у роботі з великими групами слухачів	Мало можливостей для активної участі слухачів. Дуже важко утримувати їхню увагу понад 20 хвилин/півгодини. Не підходить для формування навичок	Для інформування членів сім'ї щодо їх прав – може передувати обміну запитаннями та відповідями

1	2	3	4
Обмін запитаннями	Оскільки інформативна частина невелика, цей метод передбачає більшу взаємну активність, аніж лекція. Слухачі скоріше запам'ятовуюватимуть інформацію, якщо вона надаватиметься у вигляді відповідей на їхні запитання	Подібні до тих, які має лекція, за винятком того, що увагу можна утримувати більш тривалий час. Але не всі запитання і відповіді є цікавими та новими для всіх присутніх. Може перейти в інтерв'ю чи індивідуальну бесіду	Для вивчення будь-якої теми, яка достатньо легка для розуміння або узагальнення слухачами, з якою, однак, вони не знайомі. Корисна, якщо є зацікавленість слухачів
Перегляд тематичних відео- та кінофільмів	Може бути використаним для ознайомлення слухачів із навичками, які можна продемонструвати. Допомогає порушити монотонність тривалого заняття	У темному приміщенні надто легко заснути – тому для того, щоб уникнути цього, слухачам завжди треба давати завдання для виконання перед переглядом відео- або кінофільму	Для навчання умінням та навичкам. Для проведення оціночної співбесіди зі слухачами. Для проведення співбесіди щодо дисциплінарних моментів
Рольові ігри	Сприяють формуванню життєвих сімейних умінь і навичок	Деякі слухачі можуть нервувати, оскільки відчуватимуть себе “на сцені”. Інші можуть ставитися до рольової гри як до забави і заперечуватимуть можливу користь на тій підставі, що вони “не зробили б це у реальному житті”	Часто використовується як частина курсу з метою надання слухачам можливості практично використати наявні навички в конкретних ситуаціях
Заняття у групах: вивчення кейсів (прикладів з реальної практики)	Надає слухачам можливість ознайомитися з реальною або вигаданою ситуацією з метою навчання в процесі набуття досвіду. Слухачі можуть подумати про варіанти дій, не перебуваючи під тиском реального життя. Дозволяє вирішувати проблеми в безпечному місці перед тим, як робити це насправді	Існує небезпека, що слухачі, які успішно діють у кейсах, можуть прийти до висновку, що це їм буде також легко вдаватися в реальному житті. Інші можуть це сприймати несерйозно або заперечувати отриману користь	Для навчання діям у надзвичайних ситуаціях, використовуючи імітовані ситуації. Навчання організаційним вмінням
1	2	3	4

Продовження таблиці

Обговорення	Особливо корисне для забезпечення обміну думками, коли погляди щодо теми обговорення мають тенденцію до розбіжностей. Може допомогти педагогу з'ясувати рівень ставлення учасників до теми	Слухачі можуть відволіктись від мети обговорення або надто захопитися змістом. Коли погляди значно розходяться, обговорення може привести до конфлікту між окремими слухачами або групами слухачів	Будь-яка сфера, де існує бажання краще ознайомити слухачів з думками, цінностями або ставленням інших людей. Це також слушний спосіб для корекції ставлення людей – у цьому випадку педагог, можливо, потребуватиме брати більш активну участь в обговоренні
Індивідуальні консультації	Важливий шлях надання практичної та моральної підтримки слухачам, які можуть нервувати перед тим, як “грати” на очах всієї групи – наприклад, коли вони мають провести презентацію проблеми чи досягнень сім'ї. Надає слушні можливості перевірити, що з вашими слухачами все добре, та допомогти скоригувати проблеми, що виникли	Обмежує педагога, якщо в навчанні беруть участь багато слухачів. Застосування недоцільне при короткотерміновому навчанні, коли на кожного педагога припадає більше ніж 8 слухачів	Будь-яка навчальна тема, коли слухачі можуть дуже нервувати щодо виконання поставленого перед ними завдання. Форма для навчання, коли слухачі одержують зворотній зв'язок

В усіх випадках наміром має бути надання можливості слухачам вчитися один в одного. Водночас це не повинно перетворюватися на скарги на віктимну поведінку жінок і вияв чоловічої солідарності проти жінок. Мова йде про ненасильницьку поведінку, аналіз її. Навчання дорослих відбувається протягом скороченого терміну та сфокусоване на окремому вмінні або тематичній сфері. Усі ці особливості вимагають певної організації навчання осіб, які вчинили насильство в сім'ї, а саме: суттєвого ущільнення інформаційної насиченості навчального матеріалу; навчальний матеріал має бути адаптований відповідно до рівня підготовки слухачів; зміст освіти повинен бути якомога більше зорієнтований на практичне застосування; обговорення окремих питань і навчання розв'язанню окремих проблем у гомогенних

Продовження таблиці

за статтю групах. Але ці проблеми розглядаються і в чоловічих, і в жіночих групах; орієнтації на поступове зменшення ролі педагога в навчанні з переходом до самоаналізу, самоосвіти і самовиховання, що означає спрямування людини на самодопомогу і, водночас, урахування зони найближчого розвитку її в навчанні через організацію навчання: на групових тренінгах; паралельно – під час індивідуальних консультацій; у групах взаємодопомоги; у групах самодопомоги; через самоосвіту і самовиховання.

Поведінка людини повинна бути адекватною ситуації, а не виправдуватися нею. Тому в корекційній роботі необхідно розглядати помилки поведінки, причини проблем з позиції неконтрольованих і не завжди усвідомлених вчинків, які є типовими для певного темпераменту, характеру, сприйняття, відчуттів, мислення тощо; це дає можливість передбачати поведінку, реакцію інших на свої слова, вчинки, запобігти конфліктам і спрямувати зусилля на розв'язання найбільш актуальних проблем. Корекційна робота передбачає також пошук, організацію самоусвідомлення насильниками ціннісно-мотиваційних орієнтацій, які об'єднують людей у конкретну сім'ю Це і спільні духовні цінності, і переваги сімейного життя, і любов, відчуття захищеності, можливість реалізувати себе як батька, матір, чоловіка, дружину тощо; організацію усвідомлення членами сім'ї своїх потреб і цілей щодо розвитку сім'ї та кожного її члена, відповідальності членів конкретній сім'ї.

Для засвоєння соціально-економічного модуля рекомендується використовувати розробку тренінгового курсу “Сімейна економіка” (автори Т. Г. Гуцан, В. М. Соляр, І. М. Трубавіна), посібник Держсоцслужби “Соціальна профілактика торгівлі людьми” (видання 2005, 2007 років).